

המלצות לרכזי ופעילי הגינות הקהילתיות גידול ירקות במרפסת

מאת שי שחל - יועץ למשרד החקלאות ופיתוח הכפר במיזם חקלאות יישובית
תודה לאלעד מנא שעבר על הדפון והערותיו עזרו לשפרו
עריכה מקצועית: אביגיל הלר וליאור אברהם

גן ירק במרפסת

אין כמו לאכול ירק שנקטף לפני דקה ושומר על ערכיו התזונתיים המלאים. כאשר מגדלים גן ירק במרפסת, אפשר לקטוף את הסלט ממש לפני שהוא נאכל. כדאי להבין, לשם כך, מספר עקרונות בסיסיים.

חסה תרבותית
צילום: אביגיל הלר.

חסה בערוגה
צילום: אביגיל הלר.

מצע שתילה:

במרפסת רצוי להשתמש במצע שתילה ('תערובת שתילה') הנמכר בכל משתלה. מצע השתילה קל בהרבה מאדמה ולכן קל יותר לשנע אותו. מצע שתילה מכיל חומרים אשר אינם משתתפים בהזנת הצמח ומשמשים כתווך מאוורר בו גדלים שורשים (סיבי קוקוס, כבול, פרלייט, טוף, וורמיקוליט). כמו כן מכיל המצע גם חומרים מזינים (קומפוסט, כדוריות דשן בשחרור איטי). ברוב המקרים אין צורך להוסיף דבר למצע השתילה והוא מוכן לשימוש. לאחר שהצמח גדל ועוברת תקופה, כדאי לרענן את מצע השתילה, אם על ידי תוספת של מצע חדש ואם על ידי הוספת חומרי הזנה (קומפוסט, דשן). למצע השתילה יכולת לספוח מים בצורה טובה, אך אם זאת, נשמרת בו יכולת האוורור. אם המצע התייבש לחלוטין והתכווץ, והמים עוברים בו כבכברה, יש להשרות אותו במים עד "שיחזור לעצמו".

מיכלי גידול ממוחזרים
צילום: אביגיל הלר.

שלט ממוחזר
צילום: אביגיל הלר.

מיכל השתילה:

גודל המיכל קובע את נפח השורשים, ואילו זה משפיע על התפתחות נוף הצמח. לצמחים בעלי מערכת שורשים גדולה יחסית (לפי הסדר מהגדול לקטן: חציל, עגבנייה, פלפל, מלפפון/קישוא), נדרש נפח מצע גדול יחסית עבור כל צמח (5-10 ליטר לצמח), לצמחים בעלי מערכת שורשים קטנה יחסית (צמחי תבלין, חסה) נדרש נפח מצע קטן יחסית. כמו כן מופע וצורת העלווה (העלים) וגודלם קובעים את מרווחי השתילה בתוך מיכל שתילה. לדוגמא: דלי בנפח עשרה ליטרים ובקוטר של כ-30 ס"מ יספק מקום לגידול של צמח ברוקולי אחד או שני צמחי מלפפון, או שלושה צמחי חסה או 4 צמחי פטרוזיליה. באופן כללי, מיכל שתילה בעל צורה מלבבית (אדנית) בגובה של כ-20-15 ס"מ, ברוחב כ-30-40 ס"מ ובאורך של עד 1 מ' יאפשר שתילה של מרבית סוגי הצמחים. ניקוז המיכל הוא חשוב ביותר שכן מים עומדים מייצרים תנאים ללא חמצן והשורשים "נחנקים". אדניות או עציצים ניתן לרכוש בכל משתלה, אך כל מיכל בשימוש חוזר יתאים. יצירתיות היא המפתח במקרה זה וכל גיגית, דלי, קופסא או מיכל יכולים לשמש לגידול ירקות. אם נעשה שימוש במיכל אשר הכיל חומרים שונים (אריזה של מרכך כביסה למשל), פשוט שוטפים היטב את המיכל לפני השימוש, מנקבים בו חור ניקוז והוא מוכן. נזכור שפלסטיק (PVC, PE) נוטה להתפרק בשמש ולא ישרוד שנים ארוכות. אם המיכל שלכם כבד מאוד, כמו עציץ בטון או אבן, העמידו אותו על כן עם גלגלים וכך תוכלו לטפל בו ביתר קלות.

הדליה
צילום: אביגיל הלר.

הדליה
צילום: אביגיל הלר.

הדליה
צילום: אביגיל הלר.

הדליה:

ירקות משתרעים או מטפסים זקוקים לתמיכה כדי לצמוח היטב ולהניב תוצרת. התמיכה צריכה להיעשות בצורה עדינה בכדי לא לשבור את ענפי הצמח. ניתן להשתמש במקלות תמיכה מחומרים שונים במבוק, עץ, מתכת וכן ברשתות או חוטי קשירה. ניתן ליצור חרוט תמיכה באמצעות מספר מקלות או קשת/ות. כשהצמח מתחיל לגדול מקבעים את מתקן התמיכה שבחרנו (להיזהר שלא לפגוע בשורשים).

צמחים מטפסים מאופיינים במגנוני טיפוס כגון ענפים נכרכים או קנוקנות ויטפסו לבד על המתקן, צמחים אחרים נצטרך לכוון ולקשור למתקן אך לא חזק מדי כדי לאפשר תנועה וצמיחה חופשית.

בין המינים הזקוקים להדליה: עגבנייה, פלפל, מלפפון, שעועית, אפונה (אפונת שלג), פול.

מנגולד - סלק עלים
צילום: אביגיל הלר.

סלק
צילום: הילית אסף.

אור:

אור הוא חיוני להתפתחות הצמח. לכן כדאי להעמיד את מיכלי השתילה שלנו חשופים לשמש. אם המרפסת שלנו מוצלת לחלוטין, נחפש חלון מואר ושם נציב את המיכל או המיכלים. אם החשיפה שלנו לשמש היא קטנה מארבע שעות, נעדיף לגדל ירקות עלים ולאכול אותם צעירים (קייל, בצל ירוק, חסה, רוקט, שמיר, כוסברה, פטרוזיליה, סלרי, תרד) על פני גידולים ארוכי טווח, כגזר, או תפוחי אדמה, אשר כתוצאה מהצללה עלולים להתפתח בצורה לא מיטבית. חשיפה גדולה מידי לשמש גם היא אינה טובה. ביחוד בין החודשים יוני - אוגוסט. ואם המרפסת שלנו דרומית וחשופה לאור באופן מקסימלי, נוכל להצל עליה עם וילון או רשת צל, או לגדל צמחים גבוהים אשר ייהנו מיום שלם של שמש (חמנייה, תירס) ובצילם לגדל ירקות עלים הרגישים לעודף קרינה. כעיקרון אם המרפסת שלנו פונה דרומה, החשיפה לשמש היא מלאה וצפויות לנו 8 שעות אור לפחות. אם המפנה הוא מזרחי או מערבי, יהיו לנו 4-6 שעות אור, תלוי בעונה. במפנה צפוני לא תהיה קרינה ישירה בחורף ואילו בקיץ יהיו 2-3 שעות אור בזמן הזריחה והשקיעה. בטבלה 1, מצוינות דרישות האור של הצמחים השונים, כך שניתן יהיה לשתול את הצמחים במתאימים לכל מרפסת והמפנה שלה.

מים:

השקיה צריכה להיעשות בהתאם לצרכי הצמח ולכן אם נרווה את המצע בעת השתילה, ייקח מספר ימים לשתיל הקטן שלנו להשתמש בכל המים וייתכן ונצטרך להשקות שוב רק אחרי שבוע (תלוי כמובן בגודל המיכל ובתנאי האקלים). אם נשקה רק בסביבות השתיל ולא נרווה את כל המיכל, השורשים יישארו רק בתחום הרטוב. לכן רצוי בעת השתילה להרוות את כל המיכל ולחכות שהצמח יעשה שימוש ברוב המים והמצע יהיה יבש למגע, ואז להשקות שוב. כדאי לשים לב לצמח ולראות אם הוא מראה סימני צמא (קיפול, סלסול, גלגול או שמיטה של העלה). ובכל מקרה, חשוב לזכור כי הסיבה העיקרית למוות של צמחים במיכלים (דוגמת צמחי בית) הוא עודף השקיה ואם המיכל רטוב מידי- אין בו אוויר, כפי שהזכרנו לעיל.

בחירת צמחים:

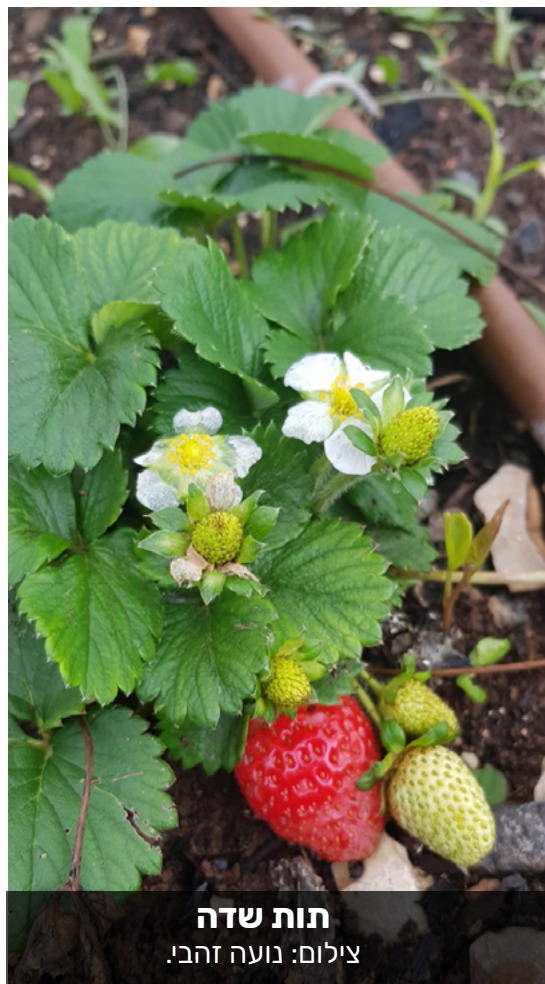
זרעים - ניתן לרכוש ברשת בחנויות ישראליות ולזרוע במועדים המצוינים בטבלה 1.

שתילי ירקות ניתן למצוא כיום בהרבה משתלות ואף אותם להזמין במשלוח. העדיפו שתילים בריאים וחסונים ושיתלו אותם בסמיכות לזמן בו קיבלתם אותם. העדיפו זני עגבנית שרי ועגבנית תמר על פני עגבנית אשכול גדול, ואל תתפתו לשתול צמחים משתרעים ותופסי שטח כמו דלעת או אבטיח. ירקות עלים מתאימים מאוד לגינת מרפסת וניתן להשתמש בהם גם לאורך זמן.

תות שדה

צילום: נועה זהבי.

תות שדה

צילום: נועה זהבי.

ישנה העדפה לגדל במרפסת ירקות עלים כגון: פטרוזיליה, כוסברה, חסה, בצל, ריחן וכולי מכיוון שהזמן שנדרש עד קטיף של היבול קצר יחסית וכן אין דרישות האבקה, אם על ידי חרקים ואם על ידי רוח. כפי שמתבקש בעת גידול ירקות לפרי דוגמת עגבנייה או פלפל.

פלפל תוצרת הגינה
צילום: מלקם מקונן.

בצל ירוק תוצרת הגינה
צילום: מאיה ליבנר.

תולעי קומפוסט:

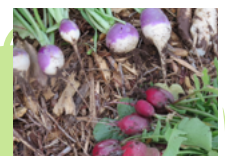
חוות תולעים היא כלי עזר נהדר עבור כל מי שמגדל צמחים. התולעים אוכלות את שאריות המזון שלנו ומספקות דשן איכותי עבור הצמחים ('הומוס תולעים'). על מנת לגדל תולעים במרפסת נצטרך שני מיכלים, העומדים אחד מעל השני. העליון הנו מיכל גידול והתחתון מיכל לאיסוף תשטיפים (במקרה שלנו, דשן נוזלי מרוכז ואיכותי). רצוי שמיכל הגידול יהיה מאוורר בצדדיו, ימוקם במקום מוצל ותחתיתו אטומה למים ובה פתח/י ניקוז אשר ינקז את עודפי הנוזלים למיכל תחתון. אם אין מכסה למיכל הגידול, יש לייצר כזה, שכן התולעים אינן שורדות בחשיפה ממושכת לאור. רצוי גם לרפד את מיכל הגידול בנייר וקרטון ספוגים במים (התולעים אוהבות לחיות בסיבה לחה) משום כך, עלינו לגעת בהן רק בידים רטובות. לשם התחלה כדאי להוסיף למיכל הגידול קומפוסט בשל אשר ישמש כמזון ראשוני לתולעים. אחר כך יש להשיג גרעין רבייה (ניתן להזמין ברשת) ולהוסיף במשורה שאריות מזון למיכל הגידול. ניתן להגדיל את כמות השאריות ככל שאוכלוסיית התולעים גדלה. קיים ידע רב על גידול תולעי קומפוסט והבאנו כאן את הדברים על קצה קצהו של המזלג.

טבלה 1 - מועדי זריעה של מיני ירקות למרפסת

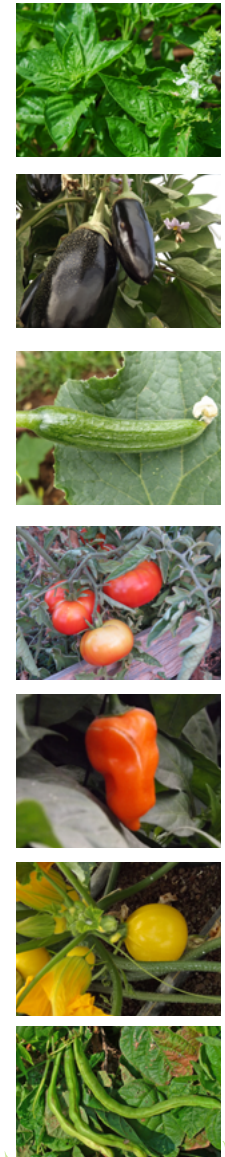
התמונות שמלוות את הטבלה הן באדיבות הצלמים: נועה זהבי, אבי גולדברג, אביגל הור, מאיה ליבנר, יואל חדד, הילית אסף, מעוז לואנט, רחלי קציר, הילית אסף, רועי קן תור.

מועד זריעה	שם הצמח	חד, דו או רב שנתי	שם בוטני	זמן לקטיף (ימים)	הדליה, טיפול ודרישות אחרות	הערות	דרישות אור/ מפנה
כל השנה	גזר הגינה זן תרבותי	ד"ש	<i>Daucus Carota</i> <i>Var. sativa</i>	120-200	זריעה רדודה דילול לאחר נביטה.	מייצר בשנה הראשונה לגידולו את השורש הראוי למאכל ובשנה השנייה (אם מותרים אותו) מפתח תפוחת ובהמשך זרעים. עדיף שלא לזרוע בחודשי הקיץ החמים.	דרומי
	חסה תרבותית זנים שונים	ח"ש	<i>Lactuca sativa</i>	30-50	עדיף לשתול שתילים קנויים. אם מחליטים לזרוע יש לבצע זריעה רדודה ויש לדלל לאחר נביטה.	זנים שונים יתאימו לתנאים שונים. ניתן לקטוף את העלים התחתונים בצורה מדורגת כל עוד הגבעול לא התארך (לקראת פריחה).	כל המפנים
	כרוב הגינה	ח"ש	<i>Brassica oleracea</i> <i>Var. capitata</i>	90-120 תלוי בזן	מומלץ בעציץ גדול.	זקוק לקור יחסי ועל כן בעונת הגידול אביב וסתיו יש הצלחה יותר מאשר בגידול באמצע הקיץ.	מזרחי/מערבי
	מנגולד (סלק עלים - סלק מצוי תת מין מצוי)	ח"ש	<i>Beta vulgaris</i> <i>subsp. vulgaris</i>	50-90	מומלץ בעציץ עמוק.	ניתן לגזום מספר פעמים או בהדרגה עד שמתחיל לפרוח.	מזרחי/מערבי
	פטרזיליית הגינה (פטרסיליבון מסולסל)	ח"ש	<i>Petroselinum crispum</i>	30-50	השקיה מתונה.	מומלץ לא לזרוע בקיץ. גם השורש אכיל. ניתן לבצע מספר קצירים רב.	מזרחי/מערבי 5 שעות אור לפחות
	צנונית (צנון הגינה זן צנונית)	ח"ש	<i>Raphanus sativus</i> <i>Var. radicul</i>	30-40	דילול לאחר זריעה.	מהיר צימוח. ניתן לבשל את העלים.	מזרחי/מערבי

דרומי 6-8 שעות אור ביום	צמח תבלין זנים רבים. מומלץ לגזום מלמעלה, לא לכסח יותר מדי. בתנאים קשים הצמח יפרח ויסיים את חייו במהירות.	נובט במהירות. משריש בקלות. השקייה סדירה.	30-50	<i>Ocimum basilicum</i>	ח"ש	בזיליקום (ריחן מצוי)
דרומי	מומלץ להחליף לאחר שנתיים. מומלץ בעציץ עמוק.	צמח אוהב חום, השתילה החל מאפריל ועד יולי, מומלץ בעציץ בנפח של 8 ל' לפחות.	75-55	<i>Solanum melongena</i>	רב"ש הגדל בתנאי הארץ כח"ש	חציל (סולנום החציל)
דרומי ומזרחי/ מערבי	מומלץ לאכול את המלפפון עם קליפתו המכילה את רוב הערכים התזונתיים שבו. הצמאה תזרז פריחה, השקייה תזרז צימוח.	צמח מטפס (הדליה) מומלץ במיקום מאוורר מומלץ בעציץ 8 ל' לפחות.	40-80 (מתקצר ככל שחם יותר)	<i>Cucumis sativus</i>	ח"ש	מלפפון (מלפפון הגינה, קישוא הגינה)
דרומי ומזרחי/ מערבי	מומלץ לכסות את הצמחים ברשת נגד חרקים.	דורש תמיכה או הדליה. מומלץ בעציץ של 8 ל' לפחות.	60-80	<i>Solanum lycopersicum</i>	ח"ש	עגבניה (סולנום העגבניה)
דרומי ומזרחי/ מערבי		מומלץ לשתול בחודש מאי ותחת רשת צל 30-40%, דורש תמיכה או הדליה. מומלץ בעציץ של 8 ל' לפחות.	75-85	<i>Capsicum annuum</i>	רב"ש הגדל בתנאי הארץ כח"ש	פלפל (פלפלת הגינה)
דרומי	ניתן לזרוע וגם לשתול. הפרחים אכילים.	ניתן להדלות אם כי לא מחייב, יש לבצע ניקיון של עלים פגועים, מומלץ בעציץ 10 ל'.	40-60	<i>Cucurbita pepo</i>	ח"ש	קישוא (דלעת הקישוא)
דרומי	קיימים זנים שונים הנבדלים במועדי ההנבה ותכונות נוספות.	חסכוני במקום. מטפס דורש הדליה.	50-70	<i>Phaseolus vulgaris</i>	ח"ש	שעועית מצויה

ירקות קיץ

דרומי	ניתן לאכול את התרמיל הצעיר ללא בישול.	חלק מהזנים מטפסים. דורש הדליה.	30-60	<i>Pisum sativum</i>	ח"ש	אפונה (אפון מתורבת)
מזרחי/מערבי	מבחינה פיזיולוגית בשנה הראשונה הצמח יוצר את הבצל שהוא איבר תשמורת והישרדות לשנה הבאה (התבצלות) ואילו בשנת הגידול השנייה הוא מעלה עמוד פריחה ויוצר פרחים וזרעים (הפרגה). ניתן למחזר את תחתית הבצל ולשתול מחדש.	הגידול מושפע מאורך יום וטמפרטורה. הזן ותאריך הזריעה יקבעו מתי והאם יתבצל. קיימות זריעות של נובמבר ודצמבר ונעיצות בצלצולים בספטמבר. למטרת גידול מהיר של בצל ירוק מומלץ לקנות זני בצל ירוק הנמכרים במשתלות גם כשתילים המורכבים ממספר זרעים או לנעוץ בצלצולים. חסכוני במקום.	600-200	<i>Allium cepa</i>	ד"ש	בצל הגינה
דרומי	בתנאים טובים - לאחר קטיף הראש המרכזי, יצמחו ראשים נוספים קטנים. ראשי הברוקולי שגדלים ביובש וחום הם קטנים ולא מוצקים. עם זאת, קור קיצוני עלול לפגוע בברוקולי בצורה קשה. ניתן לקצוץ ולבשל גם את העלים.	מומלץ בעציץ גדול.	70-110	<i>Brassica oleracea</i> <i>Var. Italica</i>	ח"ש	ברוקולי (כרובית הגינה זן ברוקולי)
דרומי	ניתן לקטוף שוב ושוב עד שמתחילה הפריחה. מומלץ לשמור זרעים של שתילים נבחרים.	רב קצירי. קצר חיים. חסכוני במקום.	40-60	<i>Coriandrum sativum</i>	ח"ש	כוסברה (גד השדה)
דרומי	ראשי הכרוביות שגדלים ביובש וחום הם קטנים ולא מוצקים. עם זאת, קור קיצוני עלול לפגוע בכרובית בצורה קשה. ניתן לקצוץ ולבשל גם את העלים.	מומלץ בעציץ גדול.	90-110	<i>Brassica oleracea</i> <i>Var. botrytis</i>	ח"ש	כרובית הגינה

ירקות
חורף

דרומי	ניתן לגדל גם בקיץ בהצללה חלקית והשקייה מסודרת. גידול ארוך.	מומלץ לשתול בין תבלינים.	120-180	<i>Allium ampeloprasum</i>	ח"ש	כרישה (שום גבוה) (לוף \ פראסה)
דרומי	גם העלים אכילים. קל לזריעה.	יכול לגדול גם במים מליחים.	60-80	<i>Beta vulgaris var. esculanta</i>	ח"ש	סלק מצוי זן אדום
דרומי	זורע את עצמו בקלות. ניתן לגזום מספר פעמים או בדירוג עד פריחה.	מעדיף טמפרטורות קרירות.	90-120	<i>Apium graveolens</i>	ח"ש	סלרי (כרפס ריחני)
דרומי	מומלץ לשתול במיכל גדול. הצמחים מגיעים לגובה 1.5 מ' יש לתמוך במקלות עם חוטים משני צידי הצמחים.	זורעים באוקטובר נובמבר ומתחילים לקטוף באביב.	150-170	<i>Vicia faba</i>	ח"ש	פול (בקייט הגינה)
דרומי	ניתן לשתול "שיניים" שנשארו במטבח אך ורק משום שגדל בתנאי הארץ (שום ישראלי).	חסכוני במקום. רגיש לעודף מים. שתילה באוקטובר.	150-180	<i>Allium sativum</i>	ח"ש	שום הגינה
דרומי	צמח עמיד. ניתן להשתמש בעלים כתוספת לסלט. לעיתים יכול להתחדש מהבסיס לאחר הקטיף.	למרות מימדיו הקטנים יעדיף מקום מרווח.	60-90	<i>Foeniculum vulgare</i>	ח"ש	שומר פשוט
דרומי ומזרחי/ מערבי	רב קצירי. קצר חיים.		60-75	<i>Anethum graveolens</i>	ח"ש	שמיר (שבת ריחני)
דרומי ומזרחי/ מערבי	בסוף האביב ניתן להשאיר את הצמח לייצר שלוחות, שניתן להעתיק בסתיו ולשתול מחדש. עם מספיק מים והצללה, תות השדה ישרוד את הקיץ ויחזור להניב בחורף או באביב הבא.	חסכוני במקום. רגיש לעודפי מים. הפרי רגיש לריקבון במגע עם הקרקע ולכן רצוי חיפוי קש/פלסטיק. שתילה החל מאוקטובר.		<i>Fragaria x ananassa</i>	רב"ש	תות שדה
דרומי ומזרחי/ מערבי	ניתן לגזום גם עלים בודדים שוב ושוב עד הפריחה. מומלץ לשמור זרעים.	רגיש לעודפי מים.	40-60	<i>Spinacia oleracea</i>	ח"ש	תרד הגינה

ירקות חורף

